

overzicht van mossenvegetaties en een definitieve mossenatlas. De meeste van deze publicaties zullen echter niet door de BLWG zelf worden uitgegeven.

Publiciteit en cursussen

In november 2007 verscheen de derde Veldagenda met informatie over PGO's, waaronder de BLWG. Een aantal exemplaren is uitgereikt aan enkele leden die zich in 2007 verdienstelijk hebben gemaakt voor de vereniging.

In april was Parapluitjesmos de soort van de maand. Dit onderdeel van het VOFF-project leverde 211 waarnemingen op. Deelnemers wordt gevraagd vaker waarnemingen door te geven via de nieuwe website telmee.nl.

De BLWG heeft in het najaar van 2007 een begin gemaakt met het opstellen van een plan om mossenwaarnemers te werven en behouden. Concrete elementen daaruit, waaronder een digitale nieuwsbrief en beter contact met mossenwerkgroepen, worden in 2008 uitgevoerd en aan het einde van dat jaar geëvalueerd.

Dick Kerkhof, secretaris

Bespreking: Epifytische Moose als Umweltgütezeiger

Frahm, J.-P., N. Stapper & I. Franzen-Reuter 2007. Epiphytische Moose als Umweltgütezeiger. Ein illustrierter Bestimmungsschlüssel. – Kommission Reinhaltung der Luft im VDI und DIN, Schriftenreihe Band 40, Düsseldorf. 152 pagina's. Prijs € 29,50.

In 1980 verscheen een verspreidingsatlas van de mossen van Nordrhein-Westfalen (Düll 1980). Het werk kende in Nederland ook enige populariteit. Het schetste o.a. een beeld van de dramatische achteruitgang van epifytische mossen door luchtverontreiniging. Wat ook opviel was de sobere, "goedkope" vormgeving van het boek. Tijden veranderen, zoals het hier besproken boekje laat zien. Door verbeterde luchtkwaliteit valt er weer positief nieuws over epifyten te melden. De publicatie bestaat bovendien maar liefst voor de helft uit fraaie kleurenfoto's.

Het doel van het werk is tweeledig. Enerzijds beschrijft het een methode om met behulp van epifytische mossen de luchtkwaliteit te monitoren. Anderzijds kan men deze epifytische mossen met tabellen en foto's op naam brengen. De methode van monitoring is vooral geschikt om op kleine schaal (bijv. in een stad en omgeving) de luchtkwaliteit in kaart te brengen. Ook kunnen hiermee goed veranderingen in de tijd worden nagegaan. Uiteindelijk wordt voor elk monsterpunt (een proefvlak van 0,5 m² op een boom) een luchtkwaliteitsindex berekend. Hoe hoger die waarde hoe zuiverder de lucht. Die waarde komt tot stand door een gewogen telling van het aantal aangetroffen soorten. Luchtverontreinigings-gevoelige soorten tellen daarbij veel zwaarder mee dan ongevoelige soorten. De toekenning van die gevoeligheidswaarden is een punt van discussie. In enkele gevallen lijkt er vanuit gegaan dat zeldzame soorten wel gevoelig zullen zijn. De zeldzaamheid kan echter ook worden veroorzaakt door bijvoorbeeld dispersieproblemen.

In het boekje worden zo'n 60 Midden-Europese epifytische soorten behandeld. Dit is het merendeel van de te verwachten soorten. Enkele opgenomen zeldzaamheden (bijv. *Neckera menziesii* en

Orthotrichum stellatum) zullen niet vaak in een opname terechtkomen. Voor enkele ontbrekende soorten (bijv. *Rhynchostegium confertum* en *Orthotrichum rupestre*) is die kans wellicht groter. De determinatiesleutels in het boekje zijn beknopt en niet altijd nauwkeurig van opzet (“*Leucodon* met nerf”). De uitvoerige behandeling van de Haarmutsen (grotendeels gebaseerd op Frahm 1994) is helaas erg onder de maat. Vooral de soorten met ingezonken huidmondjes zijn onbegrepen (bijv. “*Orthotrichum tenellum* met urnvormige kapsels, zonder broedkorrels en met kale huikjes; *O. pallens* en *O. rogeri* met behaarde huikjes; *O. scanicum* met lange seta en kale huikjes”). Beter kan men hiervoor andere recente flora’s raadplegen.

Wat het boekje vooral aantrekkelijk maakt, zijn de mooie kleurenfoto composities. Er is veel moeite gedaan om macroscopische en microscopische kenmerken die bij het determineren van belang zijn, in beeld te brengen. De foto’s vertonen vaak ook een bijzondere scherptediepte door toepassing van multifocus techniek. Fouten staan er vrijwel niet in (ook niet bij de 15 soorten *Orthotrichum*). Wel staat linksboven op de plaat van *Ulota coarctata* m.i. een polletje van *U. crispa* afgebeeld.

Arno van der Pluijm

Literatuur

- Düll, R. 1980. Die Moose (Bryophyta) des Rheinlandes (Nordrhein-Westfalen, Bundesrepublik Deutschland). Decheniana Beihefte 24, Naturhistorischen Vereins, Bonn.
- Frahm, J-P. 1994. Bestimmungshilfen für die epiphytischen Orthotrichum-Arten Mitteleuropas mit besonderer Berücksichtigung der Vogesen. Herzogia 10: 121-131.

Bespreking: Verbreitungsatlas der Moose Deutschlands

Meinunger, L. & W. Schröder 2007. *Verbreitungsatlas der Moose Deutschlands*. Uitgegeven door O. Dürhamer voor de Regensburgisch Botanische Gesellschaft. Prijs: € 120,-. Te bestellen bij Jürgen Klotz: juergen.klotz@biologie.uni-regensburg.de

Eindelijk is in de herfst 2007 dan toch het grote werk aan de verspreiding van mossen in Duitsland verschenen. Drie kloeke delen met in totaal 2044 pagina’s voor 120 Euro. Een must voor iedereen met een interesse in de verspreiding van mossen, die niet bij de grens ophoudt. Het is het levenswerk van L. Meinunger en W. Schröder en het resultaat is boven verwachting. In drie delen, een eerste met levermosses, hauwmosses en veenmosses, een tweede met topkapselmosses en een derde met de rest van de topkapselmosses en de slaapmosses staat steeds per soort een beknopte beschrijving en achterin het boek per taxon een verspreidingskaart. In de beknopte beschrijving per taxon wordt eerst aandacht besteed aan de mate van herkenbaarheid met verwijzing naar hiervoor geschikte determinatieliteratuur en staan er kort begeleidende soorten aangegeven met verwijzing naar bryosociologische literatuur. Vervolgens wordt een kort overzicht gegeven van de verspreiding in Duitsland met per deelstaat verwijzingen naar relevante literatuur. Tot slot staat er informatie over de huidige populatieomvang en bedreiging met de belangrijkste oorzaken hiervoor.

De verspreidingskaarten zijn in kleur met een hoogtekaart van Duitsland als achtergrond en beslaan een hele pagina. Er is onderscheid gemaakt tussen waarnemingen voor en na 1980 en tussen waarnemingen met en zonder herbariumbewijs. De verspreiding is op basis van het grid op de Duitse Topografische kaarten met daarbinnen de deelkwadranten. Dit komt er op neer dat de schaal net iets meer is dan de 5x5 km van de atlasblokken in Nederland, maar hiermee goed vergelijkbaar is. Wat